

РАБОТАТА НА АРХИВИСТА В БИБЛИОТЕЧНИЯ СЕКТОР – ДОКУМЕНТАЛНИ ИЗТОЧНИЦИ ЗА ДЕЙНОСТТА НА ЧИТАЛИЩЕ „ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ“

д-р Камелия Божилова, БИА – НБКМ

Всеки архивист реализира своята професионална дейност в различна сфера – той може да работи в банковия, здравния, учредения или друг сектор. Ученият архивист също извършва своите проучвания в разнообразни тематични области. Почти винаги в своите изследвания навлиза в сферата на историческите, но и на други хуманитарни и точни науки – филология, социология, медицина, икономика и др.

След защитата на докторската ми дисертация, аз почти веднага започнах работа в Българския исторически архив (БИА) към Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (НБКМ). Като дългогодишен читател на архива, имах общо впечатление от съхраняваните там фондове, справочния апарат и начина на създаване на документите. В качеството си на служител обаче добих по-пълна представа за дейността на самия отдел.

Изпълнявайки служебните си задължения, аз се включих в обработката на личния фонд на Тодор Боров – видния български библиограф, преподавател в СУ и завеждащ катедра *Архивистика* във връзка с откритата през академичната 1952/1953 г. специалност *Архивистика* към Философско-историческия факултет (вж. решение на Академичния съвет от 29 април 1953 г.), директор на НБКМ. Документалното наследство на проф. Т. Боров включва 3 391 архивни единици (около 40 100 документа и 545 снимки). Аз обработих документите, свързани с дейността му като учен – библиограф, и богатата сбирка от статии и печатни издания,

включени в раздела *Събирател* на класификационната схема на фонда. В хода на работата ми се наложи да се запозная с много термини от областта на библиографията, а също и да проуча библиотечната практика. Това провокира интереса ми към историята на българските библиотеки и по-специално към читалищния сектор – *възникването и развитието на българските читалища, тяхното място и значение в съвременното общество, ролята им в опазването на културно-историческото наследство в България и Европейския съюз*.

Пръв обект на моите нови научни търсения е читалище „Пенчо Славейков“, намиращо се, както е добре известно, в кв. Лозенец, гр. София. Основни библиографски източници за неговата история и развитие са: юбилейното издание *50 години читалище „Пенчо Славейков“, кв. „Горни Лозенец“ – София*¹, което днес се съхранява единствено в Националната библиотека; изследването на Станьо Сираков – *Квартал Лозенец и неговото читалище „Пенчо Славейков“*²; излезлият през 1934 г само един брой от вестник *Лозенска мисъл*³; кратка информация за читалището в *Енциклопедия на Възрожденските читалища*⁴.

На 25. 12. 1921 г. жителите на *Лозенец* създават *Благоустройствено дружество* към Лозенската популярна банка. Към него функционира и *Културен отдел*, наричан също и *Просветен кръжок*. Дружеството поема задачата да осигурява кредити и строителни материали за жителите на квартала, в компетенциите му се включва решаването на проблеми, свързани с водоснабдяването, уличното осветление, пътната настилка. Дружеството е отговорно и за местния транспорт и съобщителна техника. То изпълнява задачи, свързани със здравеопазването и просветата на жителите на квартала. Особено активна е дейността на споменатия *Културен отдел*, към който се сформира малка библиотека и организира изнасянето на сказки.

Основни фигури в Дружеството са председателят Георги Минчев, журналистът Кръстю Станчев, учителят Иван Радев (баща на писателката Калина Малина) и др. За техните заслуги свидетелства информацията от *Златната книга на читалището*. В нея е записано, че през лятото на 1921 г. е организирана библиотека и читалня „Пенчо Славейков“. Името на читалнята не е избрано случайно. Видният български поет прекарва много време в любимата си градина с дъбове в столичния квартал, а красотата на незаселения тогавашен *Лозенец* е възпял в няколко свои стихотворения⁵.

Пенчо Славейков има големи заслуги за развитието на българската библиотечна система и за обогатяването на архивния фонд на Народната

библиотека (понастоящем Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“). От февруари 1909 г. до 19 юли 1911 г. той е директор на тази библиотека, като седем години преди това е заемал поста *поддиректор*. Славейков си поставя за цел комплектуването на нови фондове и ценни документални свидетелства, които да обогатят Възрожденската архивна сбирка на библиотеката, прераснала по-късно в Български исторически архив. За целта той обикаля различни градове и села, проучва запазени лични архиви, съставя списъци на ценни документи. През 1903 г. извършва от съвременна гледна точка „експертиза на ценността“ на архива на митрополит Климент и дава аргументирано предписание за придобиването му от Народната библиотека. По същия начин прави постъпки за получаването на епистоларното наследство (преписката) на хаджи Н. Минчооглу.

В качеството си на директор през 1909 г., заедно с проф. Васил Златарски, Пенчо Славейков посещава Москва за откриването на *Гоголевитe тържества*. Това посещение в руската столица е много ползотворно – придобити са от Владимир Н. Палаузов библиотеката и архива на баща му (Николай Палаузов, съдържаща 104 ръкописа, писма и документи. През същата година постъпват в Народната библиотека личната библиотека и архива на проф. Марин Дринов⁶.

Благоустройственото дружество в кв. Лозенец прекратява своята дейност, но неговият *Културен и просветен отдел* прераства в читалище „Пенчо Славейков“, което приема свой устав. Според чл. 1 от Устава на читалището, основната му цел е: *Да буди у гражданите на квартала Лозенец – София интерес към четенето и да способства за тяхното научно, нравствено и естетическо развитие*.

В управата на читалището влизат основателите на бившето *Благоустройствено дружество* – Иван Радев, който е първият му председател, както и Георги Минчев, Кръстю Станчев, Ангел Ахрянов и др.⁷ Първоначално броят на читалищните членове е 30 души, а през 1925/1926 г. те вече наброяват 100.

Литературната сбирка включва българска и преводна литература. Читалищните дейци изнасят и тематични сказки по актуални литературни, здравни, социални и други въпроси. Всяка година на 9 май и 10 юни (датите на раждането и смъртта на П. Славейков) се почита патронът на читалището *Пенчо Славейков*. В празненства се включва и Мара Белчева. Доказателства за нейното присъствие се съхраняват в музея „Петко и Пенчо Славейкови“, гр. София. Там се пази дописка от 1935 г. с предполагаем автор самата Мара Белчева, която е по повод от-

белязването на 23-та годишнина от кончината на Пенчо Славейков, по инициатива на читалището⁸.

Пръв печатен орган на квартала, в частност и на читалището, е в. *Лозенски глас*. Брой 1 и 3 от вестника са отпечатани на страниците на в. *Софийски новини* през 1931/1932 г. Главен редактор е Д. Ангелов, а по-късно Д. Даскалов.

Единственият брой на в. *Лозенска мисъл*, издаван от читалище „Пенчо Славейков“, излиза на 10.3.1934 г. с редактори Х. Ангелов, Н. Илков и Ат. Душков. Вестникът е замислен като издание за култура и обществена информация⁹. В него е поместен и отчетът за дейността на читалището. Членовете му вече възлизат на 191 души, а бюджетът е в размер на 151 000 лв.

Организацията на библиотечната дейност също се подобрява. Фондът на библиотеката разполага с 1 205 тома. Открит е и *Детски отдел* със 163 тома детска литература¹⁰.

Строителството на нова читалищна сграда е започнато през 1933 г. и завършено успешно през 1936 г.

През 1938 г. обаче настъпват трудни времена за читалище „Пенчо Славейков“. От 8 април с. г. влиза в сила *Наредба – закон за държавния надзор върху дружествата и сдруженията*¹¹, която постановява уставите на дружествата и сдруженията да бъдат преутвърдени от Министерството на вътрешните работи и народното здраве (чл. 3). Министерството обаче може да откаже утвърждаване на устава на дадено дружество (чл. 7), ако в ръководството му влизат лица, привърженици на комунистически, анархически или други забранени организации (чл. 11). Посочените лица нямат право да бъдат членове на управителни или контролни съвети или да заемат ръководни постове (чл. 12).

Всяко дружество или сдружение е длъжно да предостави в Министерство на вътрешните работи и народното здраве списък с лицата, които влизат в управителния съвет или са на ръководна позиция. Списъците трябва да съдържат трите имена, длъжността и адреса на лицата (чл. 10). След изготвянето на мотивиран доклад от министъра на вътрешните работи и народното здраве, Министерският съвет може да закрива дружества и сдружения (чл. 14)¹².

Уставите на столичните читалища също подлежат на повторно утвърждаване. Читалище „Пенчо Славейков“ и сродните културни институции като читалищата „Аура“, „Д-р П. Берон“, „Христо Ботев“ и други очакват съответното решение от страна на указаните висшестоящи институции.

Дирекция на полицията е била натоварена със събирането на факти за лицата, които са председатели или участват в ръководствата на тези специфични културни учреждения. В Протокол № 14 от 16 септември 1938 г., съставен от тогавашното отделение *Държавна сигурност* към посочената дирекция, и изпратен до Министерство на вътрешните работи и народното здраве – отделение *Обществени грижи*, се обобщава, че според събрани сведения, проучени досиета в *Дирекция на полицията* и открити веществени доказателства има основание да се пристъпи към: *закриване на читалище „Пенчо Славейков“*. Представен е и списък на лицата, ръководители и членове на читалището, които са регистрирани в споменатия отдел *Държавна сигурност*.

Въпросният *Протокол* е последван от *Доклад* на Ал. Янулов, началник на отделение *Обществени грижи* до министъра на вътрешните работи и народното здраве. *Докладът*, изготвен на 26 септември 1938 г., повтаря *искането за отказ* от утвърждаване на Устава и закриване на читалището. Докладът е приет, а читалище „Пенчо Славейков“ е затворено¹³.

В отговор ръководството на читалището и жителите на кв. *Лозенец* изпращат *Възражение* до министъра на вътрешните работи и народното здраве с дата 14 ноември 1938 г. В него те описват историята по създаването на просветното учреждение и ползотворната му работа. Изтъква се, че библиотеката притежава 2500 тома книги и около 600 тома книги годишно се предоставят на читатели. Също така ежегодно се провеждат тематични лекции и беседи. *Възражението* обаче е оставено без последствие и читалищните дейци завеждат дело в съда. Делото е разгледано на 1 април 1939 г. от Софийския областен съд. От Протокола от съдебното заседание е видно, че съдът не приема доказателствата на Министерството на вътрешните работи и народното здраве и постановява възстановяване читалищната дейност¹⁴.

Най-дългогодишен председател на читалище „Пенчо Славейков“ е Ничка Станчева. Нейният баща – Кръстьо Станчев, е журналист и един от основните дарители на средства за читалището. С тяхно съдействие е предоставена от общината още една сграда за читалището, намираща се на ул. „Любата“ № 24. За провеждане на репетициите на Младежкия духов оркестър към читалището с ръководител Йордан Киндалов, също е осигурена къща, намираща се на бул. „Джеймс Баучер“.

По време на дейността на другия дългогодишен председател – Иван Крадлеков (1929–1999 г.), е издействано финансиране в размер на 80 000 \$ за закупуване на духови инструменти¹⁵.

Днес библиотечният фонд на читалището включва 35 440 тома, библиотеката е компютъризирана и работи според всички български и европейски нормативни изисквания и стандарти. Богатата книжна сбирка включва, освен класиците, съвременни български и чуждестранни автори. В читалнята се получава значителна част от съвременния периодичен печат, като изданията са достъпни за ползване от читателите. Обслужването се извършва от квалифицирани професионалисти, с богат опит, които изготвят необходимите тематични библиографски справки.

Бележки

¹ 50 години читалище „Пенчо Славейков“, кв. „Горни Лозенец“ – София. Юбилейно издание. С., 1972.

² *Сираков, Ст.* Квартал Лозенец и неговото читалище „Пенчо Славейков“. С., 1982.

³ „Лозенска мисъл“ – Периодичен вестник за култура, информация и обществен живот. Софийско народно читалище „Пенчо Славейков“ – кв. Лозенец. С., 1934.

⁴ *Ангелов, Б., Хр. Ганов, Н. Шишкова.* Енциклопедия на Възрожденските читалища. С., 2011.

⁵ *Сираков, Ст.* Квартал Лозенец и.... С., 1982, с. 44–45.

⁶ *Трашчиева, Л.* Български исторически архив при Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – история и съвременност. – ИДА, 2000, № 80, с. 31–56.

⁷ *Сираков, Ст.* Квартал Лозенец... С., 1982, с. 46.

⁸ Пак там, с. 53–56.

⁹ Пак там, с. 59.

¹⁰ Пак там, с. 62.

¹¹ ДВ, бр. 77 от 8 април 1938.

¹² Пак там.

¹³ 50 г. читалище „Пенчо Славейков“ С., 1972, с. 18.

¹⁴ Пак там, с. 19.

¹⁵ *Ангелов, Б., Хр. Ганов, Н. Шишкова.* Енциклопедия на.... С., 2011, с. 412–413.